

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामिण रोजगार हमी योजना महाराष्ट्र	
पार्श्वभूमी सन 2024-2025	
महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियमाची अंमलबजावणी 1977 पासून महाराष्ट्रात सुरु झाली राज्यात महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम 1977 नुसार दोन योजना सुरु होत्या	
1	ग्रामिण भागात अकुशल करीता रोजगार हमी योजना
2	महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम 1977 कलम 12 (ई) नुसार वैयक्तिक लाभाच्या योजना सदर योजनाना राज्य शासनाच्या निधितून अर्धसहाय्य केले जात होते.
3	सन 2005 मध्ये केंद्र शासनाने संपूर्ण भारतात राष्ट्रीय ग्रामिण रोजगार हमी कायदा (विद्यमान नांव- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामिण रोजगार हमी कायदा) लागू केला. तसेच केंद्र शासनाने ज्या राज्यांनी पूर्वीपासून रोजगार हमी अधिनियम मंजूर केला होता. अशा राज्यांना केंद्र शासनाच्या अधिनियमातील कलम 28 अन्वये त्यांचा कायदा राबविण्याची मुभा दिली होती. त्यानुसार महाराष्ट्र शासनाने सन 2006 मध्ये पूर्वीचा कायदा ठेवण्याचा पर्याय स्विकारला आहे. मात्र विधानमंडळाने केंद्रिय कायद्यास अनुसरून राज्यास निधी मिळवण्याच्या अनुषंगाने 1977 च्या आवश्यक त्या सुधारणा केल्या. त्यामुळे सद्यस्थितीत महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम 1977 (दिनांक 6 ऑगस्ट 2014 पर्यंत सुधारीत) अमलांत आहे व या कायद्यातर्गत खालील दोन योजना सुरु आहेत.
	अ) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना-महाराष्ट्र (MGNREGS) या योजनेअंतर्गत केंद्र शासन 100 दिवस प्रति कुटुंब रोजगाराची हमी देते व 100 दिवस प्रति कुटुंब मजुरीच्या खर्चासाठी निधी पुरवते. प्रति कुटुंब 100 दिवसांवरील प्रत्येक मजुरांच्या मजुरीच्या खर्चाचा भर राज्य शासन उचलते.
	ब) महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम 1977 कलम 12 (ई) नुसार वैयक्तिक लाभाच्या योजना अनुदान तत्वावर प्रतिपूर्ती योजना म्हणून राबविण्यात येतात.
	1) सिंचन विहीर योजना
	2) रोहयोतर्गत फळबाग लागवड योजना
	या शिवाय राज्य शासनाचा निधी पुढील बाबीकरीता वापरला जातो
	1) राज्य रोजगार हमी योजनेतील प्रगती पथावरील अपूर्ण (कुशल) कामे पूर्ण करण्याकरीता.
	2) राज्य रोजगार हमी योजनेतर्गत भूसंपादन केलेल्या जमिनीचा मोबदला देण्याकरीता.
	योजनेतर्गत अनुज्ञेय कामे
	प्रवर्ग अ- नैसर्गिक साधनसंपत्ती व्यवस्थापनांशी संबंधित सार्वजनिक बांधकामे
1	1) भूजल स्त्रोतासह भूजलाचे पुर्नभरण करण्यावर विशेष भर देऊन भूमिगत पाट, मातीची धरणे, रोधी धरणे, संरोधी धरणे यासारखी भूजल स्तर वाढविणारी व त्यात सुधारणा करणारी जल संधारणाची व जल व्यापक पानलोट क्षेत्र प्रक्रीया करता येईल असे समतल चर, मजगी पालणे, समतल बांध, दगडी संरोधक, दगडमातीचे कक्षबोध (गॅबियन संरचना) आणि पाणलोट विकासाची कामे यासारखी लघु पाटबंधा-याची कामे आणि सिंचन कालवे व नाली बांधणे त्यांचे नूतनीकरण करणे व परिरक्षण करणे.
	2) सुक्ष्म व लघु पाटबंधा-याची कामे आणि सिंचन कालवे व नाली बांधणे, त्यांचे नूतनीकरण करणे व परिरक्षण करणे.
	3) सिंचन तलाव व इतर जलाशये यामधील गाळ उपसण्यासह पारंपारिक जलाशयाचे नूतनीकरण करणे.
	4) परिच्छेद 4 मध्ये अंतर्भूत असलेल्या कुटुंबांना फलोपयोग घेण्याचा रितसर हक्क मिळवून देईल असे, सर्व सामान्य व वन जमिनीवरील सडक पटट्या, कालवा बांध, तलाव अग्रतट (टँक फोरशोर) आणि किनारी पटटे यावरील वनरोपन, वृक्ष लागवड आणि फलोत्पादन.
	5) सामुहिक जमिनीवरील भूविकासाची कामे.
	प्रवर्ग ब:- दुर्बल घटकाकरीता व्यक्तिगत मत्ता (फक्त परिच्छेद 4 मध्ये उल्लेखिलेल्या कुटुंबाकरीता)
2	1) भूविकासामार्फत तसेच खोदविहीरी, शेत तळी व इतर जलसंचयाच्या संरचनासह सिंचनाकरीता योग्य त्या पायाभूत सुविधा उभारून परिच्छेद 4 मध्ये विनिर्दिष्ट कुटुंबांच्या जमिनी वरील उत्पादकता वाढविणे.
	2) फलोत्पादन, रेशीम उत्पादन, रोपमाळा व प्रक्षेत्र वनीकरण यामार्फत उपजिवीकेची साधने वाढविणे.
	3) परिच्छेद 4 मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या कुटुंबांच्या पडीक अथवा उजाड जमिनी लागवडीखाली आणण्याकरीता त्या जमिनीचा विकास करणे.
	4) इंदिरा आवास योजनेअंतर्गत किंवा राज्य व केंद्र शासनाच्या अशा अन्य योजनेतर्गत मंजूर केलेल्या घरांच्या बांधकामामधील अकुशल वेतन घटक.
	5) पशूधनाला चालना देण्याकरीता कुकुटपालन संरचना, शेळीपालन संरचना, वराहपालन संरचना, गुरांचा गोठा, गुरांना चारा देण्यासाठी गव्हाणी व पाणी देण्यासाठी हाळ या सारख्या पायाभूत सुविधा निर्माण करणे.
	6) मत्स्यव्यवसायाला चालना देण्याकरीता, मासे सुकविण्यासाठी ओटे, साठवण सुविधा यांसारख्या तसेच सार्वजनिक जमिनीवरील हंगामी जलाशयामधील मत्स्यशेतीला चालना देण्याकरीता पायाभूत सुविधा.
	प्रवर्ग क:- राष्ट्रीय ग्रामीण उपजिविका अभियान अंतर्गत स्वयंसहाय्य गटाकरीता सामाईक पायाभूत सुविधा
3	1) जैविक खताकरीता आवश्यक असणा-या शाश्वत पायाभूत सुविधा उभारून आणि कृषि उत्पादनांसाठी पक्क्या स्वरूपाच्या साठवण सुविधासह हंगामोत्तर सुविधा उभारून कृषि उत्पादकतेस चालना देणे.
	2) स्वयंसहाय्यता गटाच्या उपजिविकेच्या उपक्रमाकरीता सामाईक कार्यक्ष.
	प्रवर्ग ड:- ग्रामिण पायाभूत सुविधा
4	1) "हगणदारीमुक्त" गावाचा दर्जा संपादन करण्याच्या उद्देशाने एकतर स्वतंत्रपणे किंवा शासकीय विभागाच्या इतर योजनांच्या अभिसरणातून व्यक्तिगत घरगुती शौचालय, शाळेतील प्रसाधनगृहे, अंगणवाडी प्रसाधनगृहे आणि विहीत मानकांनुसार घनकचरा व सांडपाणी यासारखी ग्रामिण स्वच्छतेसंबंधातील कामे.
	2) रस्त्यांना न जोडलेल्या गावांना बारमाही ग्रामिण रस्त्यांनी जोडणी आणि निश्चित करण्यात आलेली ग्रामिण उत्पादन केंद्रे विद्यमान पक्क्या रस्त्यांच्या जाळयाशी जोडणे आणि गांवामधील पार्श्वाली व मो-या
	3) खेळाची मैदाने उभारणे.

	4) ग्राम व गट स्तरावर पूर नियंत्रण व संरक्षण कामांसह आपत्कालीन सिध्दता ठेवणे अथवा रस्ते पूर्ववत करणे अथवा इतर आवश्यक सार्वजनिक पायाभूत सुविधांचे पुर्नःस्थापन करणे,सखल भागात जलनिःस्सारण व्यवस्थेची तरतूद करणे.पुराचे पाणी वाहून नेणारे प्रवाह मार्ग खोल करणे व त्याची डागडूजी करणे. प्रवनिकेचे नूतनीकरण करणे.तटीय क्षेत्राच्या संरक्षणासाठी नाल्याचे (स्टॉर्म वॉटर ड्रेन)
	5) ग्राम व गट स्तरावर ग्राम पंचायती, महीला स्वयं:सहाय्यता गट,संघ,चक्रीवादळ छावणी,अंगणवाडी केंद्रे,गाव बाजार व स्मशानभूमी इत्यादीकरीता इमारती बांधणे.
	6) राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अधिनियम 2013 (2013 चा 20) यांच्य तरतुदींची अंमलबजावणी करण्याकरीता अन्नधान्य साठवण इमारती बांधणे.
	7) अधिनियमातर्गत करावयाच्या बांधकामाचा अंदाजाचा भाग म्हणून त्याकरीता लागणाया बांधकाम साहीत्याची निर्मिती करणे.
	8) अधिनियमातर्गत निर्माण केलेल्या ग्रामिण सार्वजनिक मत्ताचे परिरचण करणे.
	9) राज्य शासन या संदर्भात अधिसुचित करील अशी इतर कोणतीही कामे.
	10) केंद्र सरकार राज्य शासनाशी विचारविनिमय करुन अधिसुचित करेल असे अन्य कोणतेही काम.
	11) प्रत्येक ग्रामपंचायत,स्थानिक क्षेत्राची क्षमता, स्थानिक गरजा व साधनसंपत्ती विचारात घेऊन व परिच्छेद 8 च्या तरतुदीनुसार, ग्राम सभेच्या सभामध्ये प्रत्येक कामाचा प्राधान्यक्रम निर्धारित करील. गवत कापणे,खडीकरण करणे,शेतीची कामे यासारखी अमूर्त स्वरुपाची, मोजता न येण्याजोगी व वारवार उद्भवणारी कामे हाती घेण्यात येणार नाहीत.
	महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामिण रोजगार हमी योजना -महाराष्ट्राची वैशिष्टे
	महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामिणोजगार हमी योजना- महाराष्ट्राखली नोंदणीकृत ग्रामिण घरातील प्रत्येक प्रौढ व्यक्तिस अकुशल रोजगारांना हक्क कुटुंबनिहाय (househod)जॉबकार्ड
	नोंदणीकृत कुटुंबांला वित्तीय वर्षात किमान 100 दिवस प्रति कुटुंब केंद्रिय निधीतून अकुशल रोजगाराची हमी आवश्यक जादा दिवसासाठी राज्य निधीतून अकुशल रोजगाराची हमी.
	कायद्याच्या अंमलबजावणीची प्राथमिक जबाबदारी ग्रामपंचायतीची.
	प्रतिदिन मजूरीचे दर केंद्र शासन निश्चित करेल.
	केंद्रशासनाने ठरविलेल्या दराप्रमाणे मजूरास मजूरी मिळेल.अशा प्रमाणे दरपत्रक राज्य शासन निश्चित करेल.कामाप्रमाणे दाम स्त्री/पुरुष समान दर.
	काम केल्यावर जास्तीत जास्त 15 दिवसांत मजूरी वाटप.
	कामासाठी नांव नोंदणी केलेल्या मजूराने किमान 14 दिवस सलग काम करणेे आवश्यक .
5	एका ग्रामपंचायत हद्दीत काम सुरु करण्यासाठी किमान 10 मजूर आवश्यक ही अट डोंगराळ भाग व वनीकरण कामासाठी शिथिलक्षम.
	मजूरीचे वाटप मजूरांच्या बँक व पोष्टबचत खात्यात.
	गावांच्या 5 कि.मी परिसरात रोजगार देणे. कोणत्याही परिस्थितीत पंचायत समिती क्षेत्राबाहेर नाही.
	कामावर कंत्राटदार लावण्यास बंदी.
	कामात किमान 60% भाग अकुशल तालुका व जिल्हा स्रावर अकुशल-कुशलचा हिशोब ठेवता येईल.
	मजुरामार्फत करता येण्यासारख्या कामावर मशनरी लावण्यास बंदी.
	राज्य शासनास सल्ला देणारी महाराष्ट्र हमी परिषद.
	सर्व माहीती कामावर,ग्रामपंचायत व वेबसाईटवर उपलब्ध करुन देणार.
	कामाचे सामाजिक अंकेक्षण (Social Audit) व पारदर्शकता.
	तक्रार निवारण.
	मजुरासाठी सोयी-सवलती
	गावांपासून 5 कि.मी पेक्षा जास्त अंतरावर रोजगार दिल्यास 10% जास्त मजूरी राज्य शासनामार्फत अकुशल रोजगार उपलब्ध न केल्यास दैनिक मजुरीच्या 25% बेरोजगार भत्ता
	कामावर पिण्याचे पाणी,प्राथमिक उपचार व बरोबर आणलेल्या 6 वर्षाखालील लहान मुलांना सांभाळण्याची सोय.
6	कामाच्या अनुषंगाने मजुरांस वा बरोबर आणलेल्या लहान मुलांस दुखापत झाल्यास रुग्णास सर्व रुग्णसेवा शासकीय खर्चाने व दैनिक मजुराच्या 50% पर्यंत रक्कम सानुग्रह रुग्ण भत्ता, अपंगत्व वा मृत्यू आल्यास रु.50000/- पर्यंत सानुग्रह अनुदान.
	कुटुंब नियोजनाकरीता सवलती.
	महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामिण रोजगार हमी योजना- महाराष्ट्र अंतर्गत जबाबदा-या.
	प्रमुख जबाबदारी- पंचायत राज संस्थाची त्यात जिल्हा परिषद,समिती,ग्राम पंचायत व ग्रामसभा.
	ग्रामपंचायतीच्या जबाबदा-या
	कुटुंबांची नोंदणी
	रोजगार उपलब्ध करणे
7	ग्रामसभेच्या माध्यमातून रोजगाराच्या गरजेचा पूर्व वार्षिक अंदाज घेणे,त्याचप्रमाणे नियोजन आराखडा व कामाचे प्राधान्य ठरविणे.
	सामाजिक अंकेक्षण (Social Audit) पारदर्शता.
	दक्षता समिती
	रोजगार दिवस

8	पंचायत समितीच्या जबाबदा-या
	समिती क्षेत्रातील सर्व ग्रामपंचायतीचे समन्वयन,संनियंत्रण व कामाचे नियोजन.
	जिल्हा परिषदेच्या जबाबदा-या
9	जिल्ह्यातील सर्व पंचायत समिती क्षेत्रनिहाय वार्षिक मजूर अंदाज व कामाचे नियोजन
	संनियंत्रण,समन्वयन.
	कामांची मजुरी व कार्यान्वयन
	प्रस्तावित वा मंजूर आराखड्यातील कामांची अंदाजपत्रके यंत्रणा वा ग्रामपंचायतीकडून जिल्हा कार्यक्रम समन्वयकाने तयार करुन घेणे.
	अंदाजपत्रकास सक्षम तांत्रिक अधिका-याने मंजूरी देणे.
	अंदाजपत्रकानुसार ज्या कामात साहीत्य,कुशल,अर्धकुशल मजुरी यांचा खर्च 40 टक्क्याहून (साहीत्य,साधनसामुग्री इत्यादी अधिक नसावा)
	अकुशल मजुरीचा भाग किमान 60 टक्के असावा
	कार्यक्रम अधिका-याने आवश्यकतेनुसार प्रशासकीय मान्यता दिलेल्या कांमाना काम सुरु करण्याचे आदेश द्यावेत ते देतांना वार्षिक आराखड्याच्या किमंतीच्या किमान 50 टक्के खर्चाची कामे ग्रामपंचायतीमार्फत कार्यान्वित करण्याची कायद्यात तरतूद
	नविन काम सुरु करण्यास किमान 10 मजूर आवश्यक, सदर अट डोंगराळ व वनीकरणाच्या कामास शिथिल.
10	यंत्रणेने विहीत हजेरीपट ठेवणे.
	झालेल्या कामांचे मोजमाप घेऊन दर पत्रकाप्रमाणे मजुरी हिशोबित करुन हजेरीपट संपल्याच्या दिनांकापासून जास्तीत जास्त पंधरा दिवसांचे आत मजुरी पोष्ट/बँकेत मजुरांच्या खात्यांत जमा करणे.
	कुशल काम खात्यामार्फत करणे.
	कामांवर कंत्राटदार न नेमणे.
	मंजूरामार्फत करता येणा-या कामाकरीता यंत्रांचा वापर न करणे.
	कामासंदर्भात सर्व माहीती कामावर ग्रामपंचातीमध्ये व वेबसाईटवर उपलब्ध करणे.
	कामाच्या अकुशल भागाबाबत आदेशानुसार मजुरीवरील खर्च एकूण खर्चाच्या 60 टक्के प्रमाणात ठेवावा 40 व्के कुशल खर्चामध्ये साहीत्य सामुग्री अर्धकुशल -कुशल मजुरी यांचा समावेश आहे.